

دانشگاه تهران
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

شیوه‌های اقناعی در گفتارهای قرآنی

نگارش:

مریم مسلم‌جوی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر شهریار نیازی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر ابراهیم دیباجی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته زبان و ادبیات عرب

اسفند ۱۳۸۶

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده.....	د
مقدمه	ن
فصل اول: باور	
باور چیست؟.....	۲
مسأله‌ی ایمان	۲
درجات و مراتب ایمان.....	۴
معرفت	۶
اصطلاح معرفت شناسی	۸
معرفت گزاره ای	۹
اصطلاح شناسی باور.....	۹
ماهیت باور	۱۲
مؤلفه ی باور	۱۳
گزاره های باور	۱۴
چند نظریه درباره ی چیستی باور.....	۱۵
شرایط باور	۱۷
شرایط صدق	۱۸
باور امری استدلالی و روانشناختی.....	۲۰
۱- جنبه استدلالی باور.....	۲۰
۲- جنبه روان شناختی باور.....	۲۱
حضور عامل انسانی به عنوان نقطه ضعفی در استدلالها	۲۳

۲۵	خطابه.....
۲۸	اقناع به عنوان یک رفتار انسانی لازمه باور است
فصل دوم: زبان قرآن	
۳۱	هدف علوم بلاغی.....
۳۲	نگاه علماء بلاغت به اعجاز قرآن
۴۰	اشاره ای به نظریه نظم قرآن
۴۴	فصاحت و بلاغت
۴۶	بلاغت
۴۸	فن بلاغت و معنی شناسی دستوری
۵۰	گفتمان.....
۵۲	متن
۵۴	بافت
۵۷	کارگفت یا کنش گفتار
۶۳	شناخت اجتماعی و گفتمان
۶۴	عوامل ارتباطی در معنی شناسی
۶۶	مقتضای حال
۶۸	کلام اطلاعاتی (اهداف خبر).....
۶۹	شیوه القاء خبر
۷۰	انواع خطاب
۷۴	زیبایی بلاغی (صور خیال).....
۷۶	استعاره
۷۹	تمثیل.....

دوگانگی اقناع ۸۷

فصل سوم: الگوهای جدید اقناعی

ارتباط چیست؟ ۹۲

فرآیند ارتباط ۹۳

مدل های ارتباط ۹۵

اقناع ۹۸

مصطلحات وابسته به اقناع ۹۹

۱- تبلیغات ۹۹

۲- تلقین ۱۰۱

ماهیت نگرشها ۱۰۲

عوامل تأثیر گذار بر ترغیب کنندگی یک پیام ۱۰۵

مسیرهای اقناع ۱۰۵

۱- مسیر مرکزی (استدلالی) ۱۰۶

۲- مسیر پیرامونی (حاشیه ای) ۱۰۶

انواع گزاره های اقناعی شرطی ۱۰۷

متغیرهای مربوط به منبع ۱۲۷

۱- اعتبار ۱۲۸

۲- جذابیت منبع ۱۳۱

شواهد مربوط به منبع پیام ۱۳۲

متغیرهای مربوط به پیام ۱۳۴

شواهد مربوط به پیام ۱۴۱

- ۱۴۴ متغیرهای مربوط به کانال
- ۱۴۵ متغیرهای مربوط به مخاطب
- ۱۴۸ شواهد مربوط به مخاطب

منابع و مأخذ

- ۱۴۹ منابع فارسی و عربی
- ۱۵۷ منابع لاتین
- ۱۵۸ منابع اینترنتی
- ۱۵۹ چکیده انگلیسی

چکیده

یکی از روشهای معمول و قابل اعتنا در صنعت تبلیغ اقناع است. اقناع یعنی نفوذ کلام به گونه ای باشد که طرف مقابل کلامی را بپذیرد و یا حالتی در وی ایجاد شود. پس اقناع در مورد مسائلی بکار میرود که مردم باید آنها را بپذیرند و باور کنند. در این پایانامه سعی شده است مؤثرترین شیوههای اقناع در منطق، زبان شناسی، بلاغت، روان شناسی و حتی علم سیاست آورده، و با گفتارهای قرآنی تطبیق داده شود. زبان شناسان و دانشمندان روان شناسی اجتماعی ۵۳ شیوه اقناعی در کلام کشف کرده اند. برخی از این شیوه ها بر اساس دادن پاداش، مجازات، ایجاد جاذبه های ذهنی، استدعا، تمنی و نظائر آن بنا شده است. در واقع خطاب های قرآنی در خصوص شیوه های اقناع مخاطبان، مبتنی بر الگوهای جدید اقناعی است که تأیید کننده روش های درست تبلیغاتی می باشد. و نیز به برخی از شیوه های بلاغی و زیبا شناختی گفتار از جهت ساخت و بافت موقعیتی، مقتضای حال که در اقناع مخاطب مؤثرند اشاره و با گزاره های قرآنی تطبیق داده شد. بنابراین هدف کشف شیوه های اقناعی و تبلیغی گزاره های قرآنی در میان مخاطبان مختلف است.

واژه های کلیدی: باور، اقناع، گزاره های قرآنی، مخاطبین، خطاب، بافت موقعیتی،

مقتضای حال.

مقدمه

بنام آنکه جان را فکرت آموخت

چراغ دل به نور جان برافروخت

زفضلش هر دو عالم گشت روشن

زفیضش خاک آمد گشت گلشن

شیخ محمود شبستری (گلشن راز)

حمد و سپاس مخصوص خدایی است که پروردگار جهانیان است. و درود و سلام خداوند بر خاتم پیامبران محمد مصطفی (ص) و ائمه هدی که چراغ هدایت و کشتی نجات‌اند. آنچه پیش روی خوانندگان و قرآن پژوهان محترم قرار دارد تحقیقی است راجع به «شیوه‌های اقناعی در گفتارهای قرآنی».

قرآن سخن خداوند، کتابی است که عصاره، چکیده و مکمل کتب و صحف همه پیامبران در طول تاریخ است. کتابی همیشه زنده، و جاودان که کهنگی ندارد و با گذشت زمان فرسوده و کهنه نخواهد شد. دستورات و محتوایش جامع و قابل اجرا تا قیام قیامت. امروزه عالیتین کتابی که ما مسلمانان می‌توانیم در مقابل همه مکتبهای گوناگون عرضه نمائیم. همین کتاب مقدس است. که هیچ مکتب و قانونی نمی‌تواند با او برابری کند. و یگانه کتابی است که می‌تواند همه خواسته‌های جوامع بشری را از نظر دنیائی، آخرتی، توحیدی، سیاسی، علمی، اخلاقی، قضایی، عبادی و غیره اشباع نماید. و بشر تشنه حقیقت و معرفت را به مقصود حقیقی برساند.

و اما اقناع، یعنی نفوذ کلام به گونه‌ای باشد که مخاطب یا همان گیرنده پیام، کلام را بپذیرد یا حداقل اثر گذار باشد.

در مورد قدمت و پیشینه اقناع ریشه آن را می‌توان در زندگی اجتماعی مردم یونان و روم باستان جستجو کرد.

فصل اول به مسئله ایمان، معرفت، باور، گزاره های باور، و برخی از فنون اقناعی اشاره دارد؛ زیرا یکی از مباحثی که ارتباط مستقیمی با اقناع دارد، بحث باور است. برای اینکه به باوری برسیم نیازمند معرفت و دانش هستیم لذا اگر چیزی به عنوان دانش به ما منتقل شود موجب ایمان و باور ما می شود، پس اساس اقناع مبتنی بر معرفت است. اما همیشه این مسیر مؤثر نیست چرا که گاهی احساسات و عواطف ما تحت تأثیر کلام قرار می گیرند، پس سخنوران برای اینکه کلامشان در روح و جان شنوندگان اثر گذار باشد، آن را با هر امری که اقناع آور زینت می بخشند.

فصل دوم به مبحث بلاغت و گفتمان و اینکه چگونه در نفس مخاطب اثر دارند می پردازد. بلاغیون و دانشمندان اسلامی به جنبه های زیبایی شناسی و بلاغی قرآن توجه کرده و نظریه های مختلفی راجع به اعجاز بلاغی قرآن ارائه داده اند از جمله نظریه نظم عبدالقاهر جرجانی. ساخت و بافت، مقتضای حال، متن و نوشتار، گفته و گفتار نیز از جمله عواملی هستند که در بحث کلام و ساختار و معنای آن توسط زبان شناسان مورد بررسی قرار گرفته، اینها عواملی هستند که در اقناع پذیر بودن کلام و گفتار مؤثرند.

در فصل سوم سعی شده است بحث گفتگو و کلام از نگاه روان شناسان مورد بررسی قرار گیرد. این فصل به انواع اقناع و اینکه هر کدام چگونه در گیرنده پیام مؤثرند می پردازند. مجهز بودن به مؤثرترین روشها در انتقال پیام از مهمترین موضوعات روان شناسی اجتماعی است. اقناع با تغییر دادن هشیارانه نگرشها از طریق انتقال پیام می تواند بر رفتار انسانها تأثیر بگذارد، و این تغییر نگرش گاهی از طریق دانش یا همان معرفت است و گاهی به شیوه بلاغت در کلام. دو مسیر اقناع بنامهای مسیر اصلی و پیرامونی هر کدام با دلایل خاص در مخاطب اثر گذارند. در مسیر اصلی گیرنده بیشتر تحت تأثیر استدلالها قرار می گیرد، در حالی که در مسیر پیرامونی گیرنده توجه و تلاش اندکی را معطوف پردازش پیام دارد.

لذا فرستنده با توجه به شرایط مخاطبان و اقتضای هر کدام، پیام متناسب با حال و مقام خودشان را می‌فرستند. در این راهبرد، از عناصری چون جاذبهٔ منبع، قدرت، ترس، هیجان استفاده می‌شود.

و نیز در این فصل به ۵۳ روش اقناعی اشاره شده است. ۱۶ روش آن با شاهد مثالهای قرآنی، فارسی، و انگلیسی همراه شده است. مثلاً بخشی از این روشهای اقناعی با ترغیبهای نفسانی روبرو است. ← اگر شما این کار را انجام دهید، به شما پاداش می‌دهیم و یا اینکه اگر فلان کار را انجام دهید تنبیه و مجازات خواهید شد. پس فرستنده پیام چون قدرت تنبیه یا تشویق را دارد، سخنش مورد توجه و پیروی قرار می‌گیرد. و نیز به روشهای آگاهی بخش، روشهای خیرخواهانه، روشهای هشدار دهنده، روشهای امید ساز و غیره اشاره شده است. چنان که این روشها در پرتو کلام حق نمایان است.

و در آخر نگارنده امیدوار است بتواند به فضل الهی به قدر بضاعت خود دریچه‌ای به افق بحث گشوده و به اذن او چشم اندازه‌های تازه‌ای را ارائه کند.

فصل اول:

باور

باور چیست؟

در این بخش به بررسی باور و شرایط آن و اینکه چگونه یک گزاره را باور کنیم پرداخته شده است. شاید بتوان گفت یکی از بحث هایی که ارتباط مستقیمی با موضوع اقناع و قانع کنندگی دارد همین بحث باور است. اما خوب است نگاهی گذرا به بحث ایمان و معرفت که بی مناسبت با موضوع نیستند، انداخته شود.

مسأله ی ایمان^۱

یکی از مسائل مهم اعتقادی و انسانی که افکار عالمان دینی و متکلمان را به خود معطوف داشته شناخت ماهیت ایمان و موضوعاتی مربوط به آن است. در یک بحث لغوی می توان گفت: ایمان مصدر باب «افعال» و از ریشه ی ((امن)) است. راغب اصفهانی درباره واژه «أمن» می نویسد: امن- دراصل به معنای آرامش نفس و زوال ترس است و «أمن، أمانت و أمان» هر سه مصدرند.^۲

واژه ایمان گاهی اسم دین و شریعتی است که پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) آورده است و براین معنی آیه (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ)^۳ اشاره دارد و تمام کسانی که شریعت او را می پذیرند به الله و پیامبری او اقرار و اعتراف می کنند، را شامل میشود. گاهی واژه ایمان

^۱. معادل لاتینی ایمان دو کلمه ی «faith» و «belief» است.

^۲. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۰۲.

^۳. قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۶۹.

برروش مدح و ستایش بکار می رود که مراد پذیرفتن و گردن نهادن نفس به حَق است با تصدیق به آن . و این موضوع یعنی ایمان دراین وجه با جمع شدن سه حالت حاصل میشود :

۱- شناسایی یا تحقیق با اندیشه و دل.

۲- اقرار به زبان و بیان کردن آن.

۳- عمل کردن با اعضاء و جوارح.^۱

به نقل از علامه طباطبائی ، واژه ایمان به معنای اذعان و تصدیق، عقد قلبی ، تصدیق جزمی ، همراه با التزام عملی می باشد. و درجای دیگر می فرمایند : ایمان همان آرامش و سکون علم خاص در نفس نسبت به هر چیزی که ایمان به آن تعلق گرفته و لازمه اش التزام عملی نسبت به آن چیزی است که ایمان بدان پیدا کرده است.^۲

به تعبیری ایمان یعنی ؛ «باور داشتن غیب».

مراد از غیب یعنی پدیده هایی نامریی و نادیدنی، اما حقیقی و واقعی .

محراب الدین ابن عربی واژه ی «الغیب» را به «اخبار پنهان از دسترس آدم» معنا کرده و از این رو گفته است، که ایمان به غیب یعنی پذیرش بی چون و چرای آنها فقط بر اساس اعتقاد به مُخبر، به طوری که اگر مخبر از سخن خود برگردد، اعتقاد فوق نیز زایل شود.^۳

خداوند متعال در نخستین آیات سوره بقره^۴ قرآن را راهنمای پرهیز گاران می شمارد، و می فرماید : همان کسانی که به نا دیده ایمان دارند، و نماز را بر پا می دارند و از آنچه روزیشان کردیم، انفاق میکنند، و آنان که به آنچه که بر تو و پیش از تو نازل شده، ایمان می آورند و به آخرت (جهان واپسین : معاد) باور و یقین دارند.

^۱ . راغب اصفهانی ، المفردات فی غریب القرآن ، ص ۱۰۵ .

^۲ . مصطفی خلیلی ، اندیشه های کلامی علامه طباطبائی ، صص ۷۷-۷۶ .

^۳ . غراب محمود ، فی تفسیر و اشارات القرآن من کلام الشیخ الاکبر محی الدین ، ص ۴۸ .

^۴ . قرآن کریم ، سوره ی بقره ، آیه ۴-۳ .